

**ПРОУЧВАНИЯТА В ОБЛАСТТА НА
БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЧЕСКА
ЛЕКСИКОЛОГИЯ – 100 ГОДИНИ
СЛЕД НАЧАЛОТО**

ЕЛКА МИРЧЕВА

НАЧАЛНИ ПРОУЧВАНИЯ

- През 1919 г. се появява статията на Беньо Цонев *Кои новобългарски говори стоят най-близо до старобългарски в лексикално отношение.*
- 40 г. след Б. Цонев, през 1958 г., Кирил Мирчев обобщава направеното в областта на българската историческа лексикология до този момент в статия под заглавие *Днешното състояние на проучванията върху историята на българския език у нас.*

-
- Недостатъчният брой изследвания в областта на историческата лексикология имат обяснение в това, че в палеославистиката извороведската, текстологичната, издателската работа стоят в началото на едно проучване, а за да има ключ към обработения критически текст, лексикологът трябва да се опира и на някакъв тип лексикографска обработка.

БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЧЕСКА ЛЕКСИКОЛОГИЯ В ИСТОРИЧЕСКИТЕ ГРАМАТИКИ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

- Беньо Цонев, *История на българския език.*
- Стефан Младенов, *История на българския език.*
- Кирил Мирчев, *Историческа граматика на българския език.*
- Иван Харалампиев, *Историческа граматика на българския език.*
- Ангел Давидов, *Старобългарска лексикология.*

БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЧЕСКА ЛЕКСИКОЛОГИЯ В СЪВРЕМЕННИТЕ ОБОБЩАВАЩИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПО БЪЛГАРСКА ЛЕКСИКОЛОГИЯ

- Тодор Бояджиев, *Българска лексикология.*
- Колективен труд, *Българска лексикология и фразеология.*

-
- Сред основните задачи на историческата лексикология е изучаването на значението на думата. Това е един от най-сложните проблеми езикознанието. В историческата семантика е известно само означаващото (думата), а означаемото (значението) трябва да се определи. В този процес историкът на езика има два основни помощника, които обаче са в състояние сериозно да го подведат.
  - Гръцките съответствия.
  - Контекстът и неговото „осъвременяване“.

РЕЧНИЦИТЕ В ПОМОЩ НА ЛЕКСИКАЛНИЯ АНАЛИЗ

- Създаването на сигурна основа за аргументирани изводи, които да имат обобщаващ характер, изисква проучването на голям обем източници и често преминава през етап на създаването на различни по тип речници (словоуказатели, конкорданси и т. н.). През последните години се появяват теоретични изследвания, които отварят място за дискусия и със сигурност представляват добра основа не само за създаването на нови типове лексикографски изследвания, а и за бъдещи приноси трудове в областта на историческата лексикология.
-

„КЛАСИЧЕСКИ СТАРОБЪЛГАРСКИ ПАМЕТНИЦИ“ / „СТАРОБЪЛГАРСКИ КАНОН“

- В основата на всички проучвания по историческа лексикология са малкото на брой ръкописи, създадени и най-вече преписани в България през старобългарския период – X-XI в. Това е разнородната и напълно случайна като състав колекция, наричана често „класически старобългарски паметници“ или „старобългарски канон“, за които изследователите безусловно приемат, че са извор за проучването на Кирило-Методиевия език.

ТИПОВЕТЕ ПАЛЕОСЛАВИСТИЧНИ РЕЧНИЦИ И ТЯХНОТО ИЗПОЛЗВАНЕ

- Смятам, че при цитиране на класическите за славистиката лексикографски трудове не само трябва да се споменава, че дадена лексема се среща в тях. Много важно е и в какви писмени паметници е отбелязана, както и в какво значение. Все по-големият брой достъпни дигитализирани ръкописи дават възможност и за проверка поне на някои примери на място. Това не само създава позволява привеждане на по-широк контекст към по правилно извънредно пестеливия начин на цитиране в по-голямата част от речниците, а и нерядко води до преоценка на поднесената в тези справочници информация.

СУПРАСЪЛСКИЯТ СБОРНИК И СЛАВЯНСКАТА КНИЖНИНА

- ▶ Супрасълският сборник, съдържа 5285 словоформи, като 3124 от тях се срещат само в този паметник.
- ▶ Климентина Иванова, *Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica*.
- ▶ Четивата от минейния дял от Супрасълския сборник в цялата южнославянска книжнина са запазени само в този единствен препис.
- ▶ Сравнително слабо е разпространението на тези текстове и в източнославянската книжнина. Вместо тях в четиминейните колекции са поместени различни, но отново преславски техни преводи. Тези видимо повторни преводи използват различен лексикален инвентар.
- ▶ Лексиката, извлечена от минейните текстове на Супрасълския сборник обаче, се приема за „класическа“ старобългарска и е опорна точка за сравнения в многобройни лексиколожки проучвания.

-
- Основният извод тук е – повече внимание и по-критична оценка на старо/ново и на текстово, и на езиково (в частност – на лексикално равнище).

ЧУЖДООЗИКОВИТЕ ПРЕПИСИ

- ▶ Дълго време българската лингвистика изпитваше притеснение при работата с възникнали в български книжовни средища преводни паметници, както и със съчиненията на старобългарските писатели, когато те са съхранени в ръкописи, писани в чуждоезикова среда.
- ▶ Такава крайна позиция намалява изворите, върху които да се изследва българският книжовен език, а в речниците, обхващащи старобългарския период, отсъстват съчиненията на Климент Охридски, Йоан Екзарх, Константин Преславски и пр. От друга страна, по силата на това, че са запазени в руски преписи Симеоновият сборник 1073 г., *Шестоднев* и *Богословие* на Йоан Екзарх и много други произведения на Преславското книжовно средище, макар и създадени или преведени от български книжовници в България, са градиво за речниците на И. И. Срезневски, на Словарь русского языка XI–XIV вв., на Словарь русского языка XI–XVII вв.
- ▶ За щастие това наследено скептично отношение към чуждите преписи отстъпва. Редица изследователи си поставят за цел да възстановят например изгубеното преславско книжовно наследство, съхранено основно в руски преписи.

-
- Една бележка тук и за традиционно приетото в нашата наука, че от езика на превода лексиката се подлага най-често на промени. Това формално е логично, но на практика е неточно. Всъщност лексиката е доста устойчива част от превода и определя почерка на преводача. Ще добавя, че в проучванията си изследователите на средновековната славянска книжнина нерядко вменяват по-големи (редакционни) или по-малки (писачески) намеси като неизбежно присъщи на всяко възпроизвеждане на даден текст, без това да почива на конкретни доказателства.

-
- Редица трудове възстановяват това най-старо състояние при разглеждането на текстовата традиция на даден книжовен паметник. Може да се каже, че голяма част от това, което може да се възстанови за лексикалния състав на Кирило-Методиевия език, се намира в изследвания върху многократните преводи на средновековни текстове, върху преводаческата техника, както и при открояването на характерните особености на преводната и оригиналната книжна продукция, създадена в Преславския книжовен център.

-
- За разлика от възстановеното по по-късни извори Кирило-Методиево книжовно наследство и от разнородното по време, характеристика и обхват понятие Охридско книжовно средище, просъществувало столетия, историята отрежда Преславският книжовен център да има в максимална степен точни рождена дата и година на приблизителната си гибел – от пристигането на Кирило-Методиевите ученици в Плиска през 886 г. до разгрома на българската столица през 971 г.

-
- Създаденото в продължение на век книжовно наследство в свързани с Преслав центрове представлява много ясно дефиниран обект на изследване, защото е свързано с уточнен регион (доколкото това е приложим за средновековната книжнина критерий), с времето на управлението на княз Борис I, цар Симеон и цар Петър I, с имената на конкретни старобългарски писатели. Това е и причина проучванията върху възникналите в Преслав текстове да преобладават. Наред с обобщаващи изследвания, много автори посвещават свои проучвания на преславски книжовници или на свързани с Преслав паметници.

-
- Измежду най-проучваните старобългарски писатели на първо място безспорно се нарежда Йоан Екзарх Български.
  - На подчертан интерес от страна на учените се радват знакови паметници, преведени в Преслав.
  - Лексикалното богатство в обемното творчество на Константин Преславски все още чака своя изследовател.

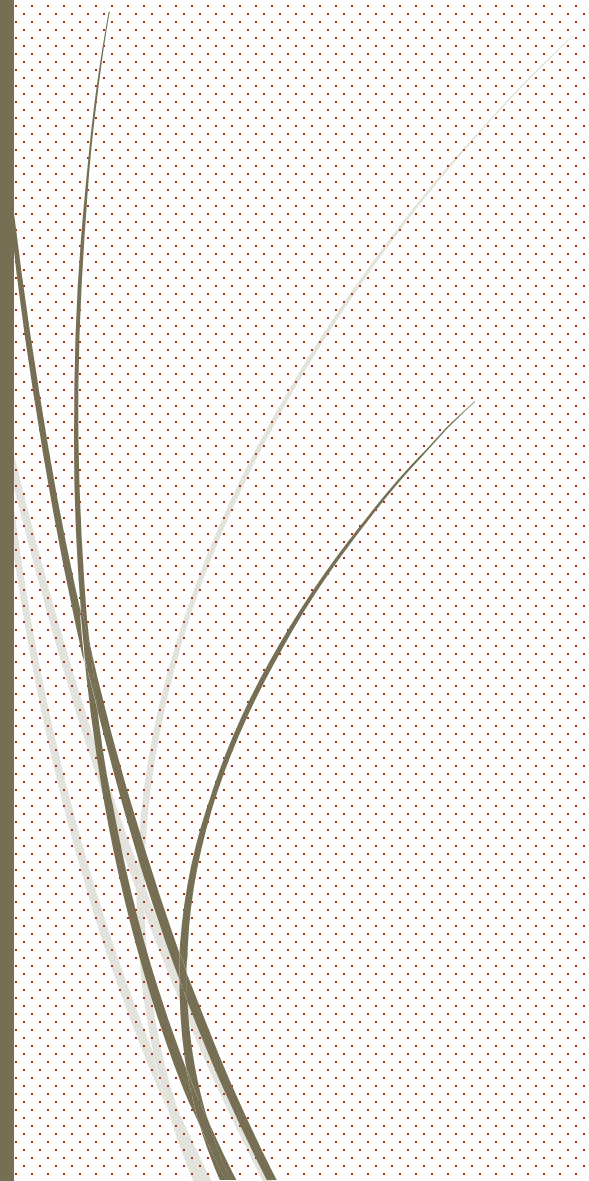
-
- През 80-те години на ХХ в. серия забележителни открития на български и чуждестранни учени обогати палеославистиката с нов, безкрайно ценен изворов материал, който изведе на преден план въпроса за оригиналната, в частност старобългарската химнична поезия.
  - В края на 70-те години на ХХ в. статиите на Иван Добрев *Гръцките думи в Супрасълския сборник и втората редакция на богослужебните книги* и *Текстът на Добромировото евангелие и втората редакция на старобългарските богослужебни книги* поставят началото на интереса към така наречената *преславска редакция* на основните книги за ежедневното богослужение – Евангелието, Апостола, Псалтира.

-
- В голяма степен може да се каже, че е надживян етапът на рязкото противопоставяне на Охрид на Преслав в езиково отношение, както и придаването на особена тежест (до степен на противопоставяне) на добре известните още от времето на В. Ягич, обогатени и развити от А. С. Лвов лексикални двойки.
  - Въвеждането и изследването на все повече изворов материал постепенно доведе учените до заключението, че съществува разлика между така наречения ранен и късен Преслав, което се отразява и на използвания лексикален инвентар.
  - На повишен интерес се радват многократните преводи на един и същи текст в старобългарската книжнина – Кирило-Методиевски/преславски; Кирило-Методиевски/преславски/новоизведен; ранен преславски/късен преславски.

-
- Най-многобройни са изследванията, посветени на отделни думи или класове думи.
  - Тук могат да се отбележат и единични примери примери за приемственост и научна полемика в изследванията – случаи, в които една и съща дума (*майка, вече, малъжена, неприкънъ*) десетилетия привлича вниманието на поколения изследователи. Изследванията на отделни лексеми са разръснати в множество специализирани списания и тематични сборници, монографични трудове. Техният брой се увеличава с всяка изминала година. Пред българската историческа лексикология стои задачата да изработи аотирана библиография на многобройните публикации, която да е интернет позиционирана и да може да бъде текущо допълвана.

-
- Сред предпочитаните от учените теми са феноменът нарах *legomena*, редките лексеми.
  - Сравнително по-редки са проучванията на идиоми, на лексикосемантични групи и словообразователни гнезда.
  - Голям интерес представлява началният етап от формирането на терминологичната система на старобългарския книжовен език. Тази тема трайно привлича интереса на изследователите, посветили множество усилия в разглеждането на проблема.
  - Съществен дял в проучванията по историческа българска лексикология представляват трудовете, посветени на словообразуването.
  - Интересът към така наречената „картина на света“ се прехвърли към средновековната книжнина.

-
- Въпреки че има едновековна история, българската историческа лексикология все още е млада научна дисциплина, на която тепърва предстои да разкрие необятния и сложен свят на огромното лексикално богатство на нашия език.
  - Има много набелязани, но непроучени докрай, проблеми.
  - Има много поле за работа, която вярвам, че един ден ще доведе до създаването на *Българска историческа лексикология*.

**БЛАГОДАРЯ ЗА
ВНИМАНИЕТО!**